

Проблема національної ідентичності в малій прозі Людмили Таран

The problem of national identity in the small prose of Lyudmila Taran

Abstract

The article analyzes the short stories *Confession of Sophia Oksamytna* and *Mirror Fornication* from the collection *Artemis with a Fallow Deer* by Lyudmila Taran in order to identify features of the artistic realization of the problem of national identity. As a result of research conducted using comparative, semiotic methods, semantic, contextual and asocial analysis of the text, and microanalysis of the text, it was found that the problem of national identity in L. Taran's short stories is revealed through the prism of the main characters' worldview. The author uses various techniques: sleep, mirrors; uses a number of images-symbols, key amongst which are the images of the Siamese twins, the mirror maze, lizards; emphasizes the artistic details of the lack of roads, doors, faces and outlines the semantic oppositions 'I - other', 'own - someone else's', which allows her to model the psychological space of the heroines and deeply comprehend the problem.

Key words: national identity, small prose, novel, problem, artistic detail.

Проблема национальной идентичности в малой прозе Людмилы Таран

Резюме

В статье анализируются новеллы Людмилы Таран *Исповедь Софии Оксамытной* и *Зеркальное блудство* из сборника *Артемида с ланью* с целью выявления в них особенностей художественной реализации проблемы национальной идентичности. В результате исследования, проведенного с использованием сравнительного, семиотического методов, семантического, контекстуального и ассоциативного анализа текста, а также микроанализа, было установлено, что проблема национальной идентичности в произведениях Л. Таран раскрывается сквозь призму мировоззрения главных героев и предстает прежде всего как проблема поиска себя, самоопределения и самореализации. Автор прибегает к различным приемам: сон, зеркало; использует ряд образов-символов, ключевыми среди которых являются сиамские близнецы, зеркальный лабиринт, ящерица; подчеркивает художественные детали: отсутствие дороги, дверей, лица и очерчивает семантические оппозиции „Я — Другой”, „Свой — чужой”, что позволяет смоделировать психологическое пространство героинь и глубоко осмыслить поставленную проблему.

Ключевые слова: национальная идентичность, малая проза, новелла, проблема, художественная деталь.

Вступ

Питання національної ідентичності було й залишається важливою проблемою гуманітарних наук, серед яких філософія, історія, психологія, соціологія, етнологія, політологія й література зокрема.

В українській літературі проблема національної ідентичності завжди була актуальною й по-різному осмислювалася письменниками в їхній творчості: від кризи національної ідентичності (як, наприклад, у комедії *Мина Мазайло* Миколи Куліша) – до її усвідомлення (як у прозовому доробку Івана Багряного). Не втратила ця проблема свого значення й сьогодні, адже „пошук національної ідентичності є загальною історичною і соціокультурною тенденцією сучасного світу, що вступив у глобалізаційну фазу розвитку” (Козловець, 2009, с. 8). Закономірно, що й вітчизняна літературознавча наука не залишається осторонь цього питання, вивченню якого присвячено чимало різнопланових досліджень, зокрема: *Модус національної*

ідентичності: Львівський текст 30-х років XX століття Софії Андрусів, *Доба розстріляного відродження. Роман опору. Національна ідентичність. Література в час тоталітаризму* Любомира Сеника, *Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти)* Петра Іванишина та ін. Монографія *Дискурс національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві* Мирослави Іванишин стала першим історіографічним дослідженням, присвяченим вивченню дискурсу національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві. Збірник статей *Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури* Миколи Жулинського – це роздуми над національно-культурними міфами та реаліями українського суспільства, перспективою його національного самовизначення, роздуми над ідейно-естетичними пошуками української літератури. Незважаючи на значну кількість розвідок, особливості художнього втілення проблеми національної ідентичності в сучасній українській новелістиці не було визначено, що підтверджує актуальність обраної теми й зумовлює мету нашого дослідження.

Мета статті – на матеріалі новел *Сповідь Софії Оксамитної* та *Дзеркальне блудище* (збірка *Артеміда з ланню*, 2010) проаналізувати особливості художньої реалізації проблеми національної ідентичності в малій прозі Людмили Таран.

Методи дослідження

Дослідження здійснено за допомогою порівняльного, семіотичного методів, семантичного, контекстуального й асоціативного аналізу тексту та мікроаналізу. Порівняльний метод шляхом зіставлення дозволив установити спільне, особливе та відмінне в досліджуваних творах. Семіотичний метод сприяв розгляду творів як знакових систем, де кожен знак (образ, символ, художня деталь) наділений глибоким змістом. Із семіотичним тісно пов'язаний семантичний аналіз текстів, адже він дозволив глибше зрозуміти їх лінгвістичний і філософський зміст. Контекстуальний аналіз, що передбачає наявність певного контексту, у якому той чи інший твір вивчається й аналізується, забезпечив пильну увагу до аналізованих текстів як форми вираження авторського суб'єктивного трактування об'єктивного світу. Використання ж асоціативного аналізу дозволило розширити асоціативне підґрунтя сприйняття образів-символів, художніх деталей тощо. Мікроаналіз сприяв детальному дослідженню окремих фрагментів текстів.

Визначення поняття національна ідентичність у гуманітарних науках

На сьогодні існують різні визначення поняття національна ідентичність.

Ентоні Сміт у праці *Національна ідентичність* (що стала теоретико-методологічним підґрунтям нашої розвідки)¹ наголошує на багатовимірності поняття й тлумачить його як конструкцію, що складається з „багатьох взаємопов’язаних компонентів – етнічних, культурних, територіальних, економічних та політико-юридичних. Вони означають зв’язки солідарності між членами спільнот, об’єднаних спільною пам’яттю, міфами та традиціями” (Сміт, 1994, с. 24).

Мирослав Боришевський у книзі *Дорога до себе. Від основ суб’єктності до вершин духовності* зазначає, що „національна ідентичність – усвідомлення своєї належності до певного етносу, нації, усвідомлення своєї близькості з нацією, спорідненості з нею” (Боришевський, 2010, с. 320).

Схоже за змістом визначення дає й Георгій Касьянов у монографії *Теорії нації та націоналізму*. Він пише: „Національна самосвідомість (ідентичність) – це насамперед уявлення про себе, як про національну спільноту, про націю. Коли особистість вважає себе частиною такої спільноти й усвідомлює особливі відмінні риси даної спільноти, можна стверджувати факт існування національної свідомості (ідентичності)” (Касьянов, 2010, с. 284).

Отже, виходячи з поданих визначень, трактуємо національну ідентичність як ототожнення особистістю себе з нацією як із цілісністю, що представлена самобутніми традиціями, культурою, мовою. Тобто це суб’єктивне відчуття приналежності до національної спільноти на основі міцного емоційного зв’язку, що виникає як результат формування відносно стійкої системи усвідомлених уявлень і оцінок реальних диференційних та інтеграційних ознак життєдіяльності нації.

Проблема пошуку національної ідентичності в новелі *Сповідь Софії Оксамитної*

У сучасній жіночій прозі простежується тенденція „формування нової світоглядної парадигми, у якій органічно переплетені різноманітні інтерпретації істин

¹ Звернення до розвідки Ентоні Сміта є не випадковим, адже в тексті аналізованої новели *Сповідь Софії Оксамитної* сама героїня розповідає про те, що мати постійно підкладає їй книжки про самовизначення, національну самоідентифікацію, серед яких книга Ентоні Сміта.

буття” (Кушнерюк, 2008), серед яких проблема національної ідентичності є однією з ключових.

Досить яскраво ця проблема реалізується в новелах Л. Таран. Особливо виразно виявляється вона в *Сповіді Софії Оксамитної*, де розкривається крізь призму світогляду головної героїні. Домінантною при цьому стає психологічна складова. Письменниця насамперед акцентує на роздвоєності героїні, що є результатом її внутрішнього конфлікту між тим, ким вона є і ким себе відчуває: є україркою, але її гнітить усе українське. Софію дратує українська мова, якою просить розмовляти мати; викликає злість виступ по телебаченню підстаркуватих сільських жінок, які виводять народні пісні і є „ніби одухотворені тим співом, та водночас – випиті, виснажені” (Таран, 2010, с. 24), ховають від телекамер свої „темні, землисті руки”; викликає незрозумілу агресію їхня домогосподарка – українка пані Мар’яна, яка «всім своїм виглядом немовби перепрошує – не просто за свою присутність, а за те, що взагалі існує” (Таран, 2010, с. 24). Цю агресію героїня пояснює як „проекцію на саму себе”. Про захоплення матері сімейними реліквіями й бажання укласти родовід Софія думає: „Мама – *крейзі*, прибіта ідеєю” (Таран, 2010, с. 25). Але просте материне запитання „А ти хто? Хто ти така?” заганяє Софію в глухий кут і змушує задуматися, ким же вона насправді є: „І справді – а хто я? Українка, але...” (Таран, 2010, с. 23). Таким чином, на перший план виходять проблеми вибору, пошуку себе й національного самовизначення.

У пошуках себе головна героїня заводить „інтернаціональні кохання”, вивчає іноземні мови. Авторка протиставляє Софії дівчину-росіянку Катерину з Петербурга, яка виступає ніби її дзеркальним відображенням: вони обидві не відчувають приналежності до своєї нації, свого народу. Проте це знайомство перевертає світ героїні й дає поштовх до самовизначення. Вона приходить до усвідомлення, що не там шукала: „Я шукала себе серед інших, інакших. [...]. Ось тільки рідною я так і не заговорила” (Таран, 2010, с. 30). У такому контексті виокреслюється опозиція „свій – чужий”, що має універсальний характер і є складовою не лише створення національної картини світу, але й невід’ємною частиною онтологічних уявлень про бінарну структуру світу загалом. Ця опозиція стає основою пошуків героїні національної ідентичності, повернення до національного коріння. Саме присутність „чужого” у художній картині світу, постійне зіткнення „я-інший” сприяє внутрішньому визначенню Софії.

Художня деталь „чужа” переважає і в характеристиці самої героїні. При цьому Л. Таран використовує прийом сну як засіб художньо-психологічного аналізу героїні. Сон постає як особлива реальність, що є семантичним віддзеркаленням екзистенційних станів Софії Оксамитної. За допомогою своєрідних сюжетних ліній, образів-символів авторка створює певний оніричний простір, у який потрапляє героїня. Виникає підсвідома „друга реальність”, яка є відображенням справжньої. Відбувається перетворення думок героїні на символічні зорові образи, домінуючим серед яких є відсутність дороги: „Я втратила орієнтири – не можу збагнути, як вийти на дорогу, щоб дістатися до людей...” (Таран, 2010, с. 30) ; чи наприклад: „...крізь якісь хащі продираюся додому. Павутиння заліплює обличчя. Під ногами кубляться гадюки. Нарешті прибиваюся до свого будинку і полегшено зітхаю” (Таран, 2010, с. 30). Не менш важливою є така деталь як відсутність дверей до рідного дому: „Кружляю-кружляю навколо нього, та ніяк не віднайду вхідні двері. Ось тут вони мали бути, я ж пам’ятаю! Обходжу будинок знов і знов, руками обмацую стіни – а дверей немає, і я ніяк не можу увійти до рідного дому...” (Таран, 2010, с. 30). Тож сон постає особливим виміром буття Софії, а використання образу ящірки доводить, що героїня перебуває в стані роздвоєності: „...поміж камінням сновигає ящірка. Раптом вона озирється, і я бачу: в неї – моє обличчя! Мене наздоганяють якісь люди. Ловлять за хвоста – я скидаю його. Й одразу виростає новий” (Таран, 2010, с. 24). У контексті новели образ ящірки тяжіє не лише до символу двоїстості, але й гнучкості, уміння змінюватися залежно від ситуації, відродження, що пов’язано зі здатністю ящірки залишати свій хвіст тому, хто її спіймав.

Іншим важливим образом у розкритті внутрішнього світу героїні в новелі Л. Таран виступає дзеркало. Опинившись у ситуації „людини перед дзеркалом”, Софія Оксамитна в дзеркальному відображенні бачить себе, але іншу – без обличчя, що викликає в неї відчуття жаху й страшної втрати. Виникає опозиція „Я – Інший”. Вдивляючись у цього Іншого, Софія впізнає себе. Дзеркало відіграє роль межі між зовнішнім і внутрішнім світами героїні, є індикатором особистісного, що пов’язується з самосвідомістю, „рефлексією”, а також опозицією дивитися „на себе/в себе”. Амбівалентний характер міфологеми дзеркала, крім самопізнання, породжує двійника, а художня деталь „відсутність обличчя” характеризує головну героїню як людину без національної визначеності.

Подолати роздвоєність, відчутти справжність й усвідомити свою національну приналежність Софії Оксамитній допомагають події 2004 року, про що лаконічно

зазначено в останніх рядках новели: „...тоді, на Майдані, я таки віднайшла себе – і ніхто в мене того не відбере. Ніхто” (Таран, 2010, с. 31). Таким чином, героїня Л. Таран приходить до власного самовизначення й урешті досягає високої національної самосвідомості й самоідентифікації себе як члена національної спільноти.

Проблема національної ідентичності в новелі *Дзеркальне блудище*

У новелі *Дзеркальне блудище* проблема національної ідентичності не набуває такої загостреності, як у попередньому творі, проте теж є чітко окресленою. Головна героїня новели – молода жінка Юлія, яка має все, про що мріяла: коханого чоловіка-іноземця, мешкає в Європі, у чеському місті Брно, але між тим відчуває внутрішню розчахненість, „сіамську розполовиненість” (Таран, 2010, с. 59), яку вперше пережила, потрапивши до дзеркального лабіринту. „Під яким хитрим кутом були розташовані дзеркала – Бог зна, але фокус був приголомшливий: Юля до талії була як звичайно, [...], – а далі, від талії, тулуб роздвоювався, тобто їх ставало два. [...]. Ніби сіамські близнюки, що зрослися на рівні поперека” (Таран, 2010, с. 59). Цей дзеркальний лабіринт є відображенням психологічного стану героїні, а використання образу сіамських близнюків акцентує всю гостроту внутрішнього конфлікту, її роздвоєність.

Прикметно, що простежується розчахненість як внутрішнього, так і зовнішнього світів головної героїні. В основі цієї роздвоєності – статус чужинки. Зовнішній світ розділився на дві часо-просторові площини: Чехія – Україна, роздвоєність внутрішнього світу – це відчуття героїні: вона – *це* чужинка в Чехії (і чи стане колись своєю – невідомо), але *вже* чужинка і в Україні. Ключовою є повторювана художня деталь „чужинка”: „Чужинка? То все-таки вона, Юля, – чужинка?” (Таран, 2010, с. 62); „Чужинка. Де вона є, куди вона хоче?” (Таран, 2010, с. 63). Таким чином актуалізуються проблеми екзистенційної й національної безпритульності й пошуку свого місця у світі: „Ніби зависла вона між небом і землею, і навіть не знає до кінця: добре це чи погано, що завтра буде і як воно буде, і якою сама ставатиме – невідомо” (Таран, 2010, с. 53). І тільки дзеркало, у яке дивиться героїня в батьківському домі наприкінці новели, повертає її до реальності й відображає справжню: „Юля глянула на себе у дзеркало й побачила, як смішно вона жує, витягнувши губи рурочкою” (Таран, 2010, с. 64). Батьківський дім дозволяє героїні відчути свою приналежність до того соціального простору, з яким вона насправді ототожнює себе, приналежність до української нації.

Висновки

Отже, проблема національної ідентичності в малій прозі Л. Таран, зокрема новелах *Сповідь Софії Оксамитної* та *Дзеркальне блудище* розкривається крізь призму світогляду головних героїнь й постає насамперед як проблема пошуку себе, самовизначення й самореалізації. При цьому моделюється весь психологічний простір героїнь, який, як правило, виявляється роздвоїним. На розкриття проблеми спроектовані прийоми сну (*Сповідь Софії Оксамитної*), дзеркала (*Сповідь Софії Оксамитної*, *Дзеркальне блудище*), ряд образів-символів, ключовими серед яких є образи сіамських близнюків, дзеркального лабіринту (*Дзеркальне блудище*), ящірки (*Сповідь Софії Оксамитної*), художні деталі: відсутність дороги, дверей, обличчя (*Сповідь Софії Оксамитної*) та семантичні опозиції „Я – Інший”, свій – чужий”.

Звичайно, запропонована стаття не дозволяє висвітлити порушену проблему в повному обсязі, тому вона потребує подальшого поглибленого вивчення й розрахована на перспективу.

Бібліографія

- Андрусів, С. (2000). *Модус національної ідентичності: Львівський текст 30-х років XX століття*. Львів-Тернопіль: Джура [Andrusiv, S. (2000). *Modus natsionalnoi identychnosti: Lvivskyi tekst 30-kh rokov XX stolittia*. Lviv-Ternopil: Dzhura].
- Боришевський, М. (2010). *Дорога до себе. Від основ суб'єктності до вершин духовності*. Київ: Академвидав [Boryshevskiy, M. (2010). *Doroha do sebe. Vid osnov subiektnosti do vershyn dukhovnosti*. Kyiv: Akademydav].
- Жулинський, М. (2020). *Нація. Культура. Література: національно-культурні міфи та ідейно-естетичні пошуки української літератури*. Київ: Наукова думка [Zhulynskiy, M. (2020). *Natsiia. Kultura. Literatura: natsionalno-kulturni mify ta ideino- estetychni poshuky ukrainskoi literatury*. Kyiv: Naukova dumka].
- Іванишин, М. (2015) *Дискурс національної ідентичності в українському постколоніальному літературознавстві: Монографія*. Дрогобич: Посвіт [Ivanyshyn, M. (2015) *Dyskurs natsionalnoi identychnosti v ukrainskomu postkolonialnomu literaturoznavstvi: Monohrafiia*. Drohobych: Posvit].
- Іванишин, П. (2005). *Національно-екзистенціальна інтерпретація (основні теоретичні та прагматичні аспекти) : Монографія*. Дрогобич: Відродження [Ivanyshyn, P. (2005). *Natsionalno-ekzystentsialna interpretatsiia (osnovni teoretichni ta prahmatychni aspekty): Monohrafiia*. Drohobych: Vidrozhennia].
- Касьянов, Г. (1999). *Теорії нації та націоналізму: Монографія*. Київ: Либідь [Teorii natsii ta natsionalizmu: Monohrafiia. Kyiv: Lybid].
- Козловець, М. (2009). *Феномен національної ідентичності: виклики глобалізації: Монографія*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім.І.Франка [Kozlovets, M. (2009). *Fenomen natsionalnoi identychnosti: vyklyky hlobalizatsii: Monohrafiia*. Zhytomyr: Vyd-vo ZhDU im.I.Franka].
- Кушнерюк, Ю. (2008). *Українська жіноча проза кінця XX століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю*. Автореферат на здобуття наук.ступеня канд. філ. наук. Дніпропетровськ [Kushneriuk, Yu. (2008). *Ukrainska zhinocha proza kintsia KhKh stolittia: svitohliadni modeli y osoblyvosti khudozhnogo styliu*. Avtoreferat na zdobuttia nauk.stupenia kand. fil. nauk. Dnipropetrovsk]. Електронний ресурс: [Українська жіноча проза кінця XX століття: світоглядні моделі й особливості художнього стилю \(allbest.ru\)](http://allbest.ru) (доступ: 28.01.2022).
- Сеник, Л. (2016). *Доба розстріляного відродження. Роман опору. Національна ідентичність. Література в час тоталітаризму*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка [Senyk, L. (2016). *Doba*

- rozstrilianoho vidrozhennia. Roman oporu. Natsionalna identychnist. Literatura v chas totalitaryzmu.* Lviv: LNU imeni Ivana Franka].
- Сміт, Е. (1994). *Національна ідентичність*. Київ: Основи [Smit, E. (1994). *Natsionalna identychnist*. Kyiv: Osnovy]. Електронний ресурс: [Ентоні Сміт. Національна ідентичність. \(litopys.org.ua\)](http://litopys.org.ua) (доступ: 29.01.2022).
- Таран, Л. (2010). *Артеміда з ланню та інші новели*. Львів: Срібне слово [Taran, L. (2010). *Artemida z lanniu ta inshi novely*. Lviv: Sribne slovo].